

F. de Gruben, *Les chapitres de la Toison d'Or à l'époque bouguignonne (1430-1477)* (Mediaevalia Lovaniensia. Series I, Studia XXII; Leuven: Leuven university press, 1997, xlvii + 613 biz., Bf3650,-, ISBN 90 6186 746 0).

Dankzij met name diverse series bewaard gebleven rekeningen kan de auteur een nauwgezet overzicht geven van de activiteiten van de in 1430 door de Bourgondische hertog Filips de Goede gestichte Orde van het Gulden Vlies gedurende de regeringsperiode van haar twee eerste soevereinen, de reeds genoemde Filips en diens zoon Karel de Stoute (januari 1430-januari 1477). Het is en blijft de vraag wat deze orde nu maatschappelijk heeft betekend, *n'en déplaie* de vaststelling dat zij voor de beide eerste soevereinen 'un instrument de leur pouvoir, une vitrine de leur grandeur et de leurs ambitions' betekende.

Met de orde beoogde Filips de Goede het geloof en de kerk te behoeden en de samenhang van zijn landen te bevorderen. De Sainte-Chapelle te Dijon werd in januari 1432 de zetel van de orde met als devotioneel concentratiepunt het door paus Eugenius IV aan Filips de Goede als beloning voor diens houding op het Concilie van Basel geschonken wonderbaarlijk Heilig Sacrament. Na de tragische dood van Karel de Stoute werd de zetel van de orde naar Brussel verplaatst, maar bleef de Sainte-Chapelle van Dijon haar devotionele functie ten behoeve van de orde vervullen.

De orde telde onder de soeverein 24 ridders, het kapittel van de Sainte-Chapelle onder de deken 24 kanunniken. Was de orde in eerste instantie exclusief, vanaf 1440 werd het bij uitzondering mogelijk ook tot een andere orde te behoren. De soeverein van de orde stonden als ambtsdragers ten dienste de kanselier — de spil van de organisatie —, de trésorier, de griffier en de 'wapenkoning', de bode (heraut) van de orde. De eerste 24 ridders waren door de soeverein zelf gekozen, vervolgens werden hun opvolgers via geheime stemmingen gekozen (zie ook R. de Smedt, ed., *Les chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or au XVe siècle. Notices bibliographiques* (Kielser Werkstücke, Reihe D. Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters III; Frankfurt am Main, 1994)).

Men werd ridder voor het leven, maar men kon worden uitgesloten wegens ketterij, verraad en vaandelvlucht, wat in deze periode drie ridders overkwam: twee in 1430 door Filips de Goede uitverkoren ridders wegens vaandelvlucht nog voordat zij hun eed hadden afgelegd en een wegens tovenarij in 1468. Drie ridders werden in 1468 van de feestelijkheden uitgesloten omdat Karel de Stoute hen van samenzwering verdacht.

De ridders kwamen regelmatig in kapittel bijeen, tot 1451 beginnend op de vooravond van 29 november, de feestdag van Andreas, met Maria de patroon van de orde, vanaf 1451 met 2 mei als voornaamste dag; de reden tot die verandering is onbekend gebleven. Het was de bedoeling dat er jaarlijks een kapittel zou worden georganiseerd, maar daarin kwam al de klad in 1434, toen vanwege grensproblemen alleen een feest op 29 november voor de toevallig in Dijon in de omgeving van de hertog aanwezige ridders werd georganiseerd, wat voorts blijkt uit vruchteloze plannen voor de jaren 1437, 1438 en 1439 en de na 1440 gevolgde praktijk met in principe kapitels om de vijf jaar. In de behandelde periode werden twaalf kapitels gehouden in Rijsel (1431, 1436), Brugge (1432, 1468), Dijon (1433), Brussel (1435), Sint-Omaars (1440, 1461), Gent (1445), Mons (1451), Den Haag (1456) en Valenciennes (1473).

Na de inleiding over de stichting en de structuur van de orde en een hoofdstuk over de organisatie volgen de rapportages van de kapitels, afgesloten met een summier concluderend hoofdstuk, waarin wordt herhaald wat in het begin is gesteld: de instelling van de orde heeft aan haar doel beantwoord. Het boek wordt gecompleteerd met de publicatie van 346 *pièces justificatives*, de namenlijst van de ridders tussen 1430 en 1477, een opgave van de 57 illustra-

ties, een index van eigennamen en een uitgebreide inhoudsopgave die het boek zeer hanteerbaar maakt.

J. van Herwaarden

NIEUWE GESCHIEDENIS

G. Jaspers, *De zestiende eeuw in de Stadsbibliotheek Haarlem* (Amsterdam: De Buitenkant, Haarlem: Stadsbibliotheek, 1997, 349 blz., f59,50, ISBN 90 70386 82 8).

Op 22 mei 1596 besloot het stadsbestuur van Haarlem tot de stichting van 'eene Libry'. Aanzet tot dit besluit was waarschijnlijk het vooruitzicht op de verwerving van het eigendom van de Commanderie van de orde van Sint Jan; zodra de laatste johannieter overleed, zouden de bezittingen — waaronder een flinke bibliotheek — in handen van de stad vallen. Sinds 1580, toen een begin werd gemaakt met de onteigening van geestelijke goederen, waren ook andere kloosterbibliotheken in bezit van de stad gekomen, die vervolgens in de librij belandden. Met de dood van johannieter Andries van Souwen in 1625 zag de jonge instelling haar collectie uitgebreid met meer dan vierhonderd boeken.

We kennen deze librij intussen als de Stadsbibliotheek Haarlem, gevestigd in de voormalige schuttersdoelen in de Gasthuisstraat. In 1996 werd uitvoerig stilgestaan bij het vierhonderdjarig bestaan van de bibliotheek. Een jaar later werd het jubileum luister bijgezet met de uitgave van een prachtig boek: *De zestiende eeuw in de Stadsbibliotheek Haarlem*. In deze inventaris komt de volledige collectie zestiende-eeuwse drukken aan bod, dat wil zeggen: 737 boekwerken en 93 fragmenten. De keuze voor de germanist Gerard Jaspers als auteur en samensteller lag voor de hand. Jaspers is zeer vertrouwd met het bezit van de Stadsbibliotheek, waaraan hij diverse publicaties heeft gewijd. Zo verscheen eerder van zijn hand *De blokboeken en incunabelen in Haarlems Libry* (Haarlem, 1988).

Jaspers' nieuwe werk is veel meer dan de droge opsomming die men zich doorgaans bij een inventaris voorstelt. In de eerste plaats zijn er de vele, bijzondere afbeeldingen: honderdtwintig, waarvan twintig in kleur. Fraai zijn bijvoorbeeld een gewapende kikvorsman (uit Flavius Vegetius Renatus, *De re militari libri IV*, Parijs, 1553)), een blad uit een missaal van het bisdom Breslau (Johann Haller en Sebastian Hyber, Krakau, 1505), een kaart van IJsland (uit de *Atlas* van Gerard Mercator, Duisburg/Düsseldorf, 1595), een keizersnee-bevalling (uit Gaius Suetonius Tranquillus, *Vitae XII Caesarum*, Venetië, 1506)) en een aantal titelranden, verzorgd door Hans Baldung Grien, Lucas Cranach, Ambrosius Holbein en Hans Holbein de Jongere. De variatie in voorstellingen typeert de verscheidenheid van het zestiende-eeuwse bestand, dat voor bijna zeventig procent in het Latijn is gedrukt. Niet alleen de kloosterbibliotheken, ook andere instellingen en particulieren hebben in de loop der tijd bijgedragen aan de totstandkoming van dit bijzondere bestand. Zo vulde Haarlem de collectie in de late zeventiende eeuw aan met juridische, geschiedkundige en klassieke werken uit de belangrijke verzamelingen van Joachim van Wevelinchoven en Caspar Fagel, die na hun dood werden geveild. In 1841 ontving de Haarlemse Stadsbibliotheek een bijzondere collectie Nederlandstalige liedboekjes en religieuze volksboekjes uit de erfenis van de schrijver Adriaan van der Willigen. Nog maar twintig jaar geleden kreeg de Stadsbibliotheek de banden van de Haarlemse rederijderskamer De Pelicaen, beter bekend onder het motto 'Trou moet blycken', in beheer.

De gevarieerde collectie wordt door Jaspers uitgebreid becommentarieerd, met speciale aan-